

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ РИНКУ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ, ЙОГО СТРУКТУРИ ТА ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ

Анотація. Визначено економічну сутність та значення категорії "ринок похідних фінансових інструментів", систематизовано основні критерії його структуроутворення. Розглянуто різні підходи щодо визначення функцій ринку похідних фінансових інструментів, що дозволило обґрунтувати ключові функції на макро- і мікрорівні.

Аннотация. Определена экономическая сущность и значение категории "рынок производных финансовых инструментов", систематизированы основные критерии его структурообразования. Рассмотрены различные подходы относительно определения функций рынка производных финансовых инструментов, что позволило обосновать ключевые функции на макро- и микроуровне.

Annotation. The article defines the economic essence and significance of the category "derivatives market" and systematizes the basic criteria of its structure formation. Different approaches to the definition of the functions of the market of derivatives are considered which allows to prove the key function at the macro- and microlevel.

Ключові слова: ринок похідних фінансових інструментів, функції ринку похідних фінансових інструментів, хеджування, інновації.

Будь-який ринок створюється при необхідності його виникнення. Виникненню ринку похідних інструментів сприяв розвиток та застосування нових видів фінансових інструментів на фінансовому ринку, зокрема, валютному, ринку цінних паперів, депозитному й кредитному ринках тощо. Становлення національного ринку похідних фінансових інструментів відбувається у складних умовах: відсутня чітка теоретико-методологічна, стабільна нормативна база, регулятивна та організаційна основи.

Теоретико-методологічним питанням ринку похідних фінансових інструментів присвячена значна кількість праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Зокрема, дослідженням інструментів ринку деривативів та стратегії їх застосування займаються Буренін А. Н., І. Дарушин, Фельдман А. Д. [1 – 3]. В Україні значний внесок у дослідження проблем, що пов'язані з розвитком ринку похідних інструментів, зробили такі вчені: Еш С. М., Примостка Л. О., Сохацька О. М. та ін. [4; 5].

Проте незважаючи на наявність досліджень функціонування строкових ринків в Україні, проблема розвитку ринку похідних фінансових інструментів залишається недостатньо висвітленою, а зокрема теоретичні основи, що вимагають формування чіткого уявлення про економічну природу та значення ринку похідних фінансових інструментів, насамперед його ключових функцій.

Метою статті є розкриття сутності, структури та економічної природи ринку похідних фінансових інструментів (далі – ПФІ) та обґрунтування його ключових функцій на макро- і мікрорівні. Об'єктом дослідження виступає ринок похідних фінансових інструментів. Предметом дослідження є визначення основних функцій ринку похідних фінансових інструментів.

Початковою тезою теоретико-методологічного дослідження природи і структури ринку похідних інструментів є визнання того, що ринок ПФІ є складовою строкового ринку, який також є структурним елементом фінансового ринку. Строковий ринок існував до появи ринку похідних інструментів і є ринком, на якому використовують всі похідні і непохідні інструменти, і на цьому ринку не передбачають негайну поставку базисного активу, а поставку та оплату – в майбутньому, тобто ці угоди мають строковий характер, але не завжди є похідними. Через те, що найбільшу вагу на строковому ринку займають операції з похідними фінансовими інструментами, такий ринок часто називають ринком похідних фінансових інструментів (ринком деривативів). У цьому контексті багато авторів почали ототожнювати ринки фінансових деривативів та строкові ринки. Ці ринки мають багато спільних рис, але не повторюють один одного.

Як свідчить аналіз літературних джерел, не існує єдиної думки щодо виконуваних функцій ринку похідних фінансових інструментів. Переважним є виділення хеджувальної, інвестиційної, інформаційної та спекулятивної функцій. Тому систематизація та обґрунтування функцій ринку похідних фінансових інструментів дозволяє уточнити його сутність.

Слід зазначити, що з моменту існування ринку ПФІ науковці по-різному тлумачили його сутність, а також у сучасній економічній літературі не існує єдиної структури ринку похідних інструментів. Тому автором зроблено спробу систематизувати вже існуючі розрізнені підходи до визначення структури ринку похідних фінансових інструментів з урахуванням сучасних тенденцій його глобалізації та інтернаціоналізації. Основними критеріями структуроутворення ринку похідних фінансових інструментів є критерій рівня розвитку, масштабність, ієрархічність, форма організації, функціональність, критерій типу операцій, інструментарність, строковість, суб'єкти ринку та характер виконання угод (таблиця).

Критерії структурування ринку похідних фінансових інструментів

Рівень	Характеристика
Рівень розвитку	Ринки ПФІ розвинутих країн. Ринки ПФІ, країн які розвиваються (emerging markets). Граничні ринки ПФІ (frontier markets)
Масштабність	Глобальний ринок ПФІ. Світовий ринок ПФІ. Національний ринок ПФІ
Ієрархічність	Ринок базових фінансових інструментів (ринок I порядку). Ринок похідних фінансових інструментів (ринок II порядку). Ринок похідних інструментів на похідні фінансові інструменти (ринок III порядку)
Форма організації	Біржовий ринок ПФІ. Біржовий віртуальний ринок ПФІ. Неорганізований (позабіржовий) ринок ПФІ (OTC market)
Функціональність	Управління ризиками і волатильністю. Підтримання ліквідності фінансового ринку. Сприяння інноваційному та інвестиційному процесам. Формування інформаційної прозорості. Створення і переміщення фіктивного капіталу
Тип операцій	Хеджування. Спекуляції. Арбітраж
Інструментальність	Форвардний ринок. Ф'ючерсний ринок. Ринок опціонів. Своп ринок
Строковість	Ринок короткострокових ПФІ. Ринок середньострокових ПФІ. Ринок довгострокових ПФІ
Суб'єкти ринку	Ринок покупців. Ринок продавців
Характер виконання угод	Доставка базового фінансового інструмента. Без доставки базового фінансового інструмента. Обмін фінансовими умовами

Необхідно розглянути рівень розвитку. За рівнем розвитку ринок ПФІ можна поділити на ринки ПФІ розвинутих країн, ринки ПФІ країн, які розвиваються (emerging markets) та невеликі ринки ПФІ (frontier markets).

За масштабом ринок ПФІ можна поділити на: глобальний, світовий та національний.

У контексті даного дослідження ієрархічність буде застосовуватися як спосіб застосування різних стратегій ПФІ, при якому механізм їх реалізації розподілений залежно від заданого критерію.

Критерій форми організації передбачає поділ ринку ПФІ на організований (біржовий), біржовий віртуальний ринок ПФІ та неорганізований (позабіржовий) (OTC market).

Функціональність означає, що ринок ПФІ виконує визначені для нього конкретні зобов'язання, функції, сприяючи вирішенню проблем як фінансового ринку, так і економіки.

Управління фінансовими ризиками і волатильністю. Ринок ПФІ дозволяє управляти фінансовими ризиками, які притаманні базисним фінансовим інструментам як на мікро-, так і на макрорівнях, "розкласти їх на окремі складові", диверсифікувати їх на інші ринки. Потреба в управлінні ризиками підтримується як становленням і розвитком інтернаціонального (глобального) ринку капіталів, процесом, який включає різні фінансові інновації, так і посиленням коливанням валютних курсів, цін і процента (результат активної реакції ринку на зміни).

Підтримання ліквідності фінансового ринку. Ліквідність ринку ПФІ часто вище ліквідності спотового ринку, що забезпечується діяльністю спекулянтів, які купують фінансові активи для перепродажу, та арбітражерами, які отримують прибуток за рахунок тимчасових ринкових різниць при здійсненні операцій з ПФІ.

Слід розглянути сприяння інноваційному та інвестиційному процесу. Якщо вважати, що ПФІ є фінансовим продуктом, який виник на потребу хеджування від фінансових ризиків на спотовому ринку, то з цієї точки зору інновація – це процес безперервного вдосконалення продукту, пов'язаного із створенням оригінальних, покращених або модифікованих продуктів [6].

За допомогою ПФІ створюються та використовуються нові фінансові інструменти як на ринку ПФІ, так безпосередньо і на строковому. Основними інноваціями на фінансових ринках стали: конструювання нових фінансових інструментів на базі традиційних базових інструментів; створення складних: структурованих, комбінованих, гібридних та синтетичних фінансових інструментів; технології введення та обігу фінансових інструментів, зокрема введення ПФІ; нові організаційні форми реалізації угод з фінансовими інструментами; формування спеціальних інституцій для організації руху фінансових інструментів; комунікаційні технології на базі комп'ютеризації (автоматизації) фінансових операцій [3]; нові теорії, моделі, методики аналізу і прогнозування, зокрема технічний аналіз, фінансова інженерія тощо.

За допомогою формування інформаційної прозорості ціни на ринку ПФІ, які відображають очікування учасників ринку щодо змін цін базового активу у майбутньому, визначають майбутню кон'юнктуру ринку і дозволяють суб'єктам фінансового ринку прогнозувати їх грошову та фінансову політики.

Створення і переміщення фіктивного капіталу. На погляд автора, виходячи з сутності ринку ПФІ і основних його функцій макроекономічного характеру, зокрема "відтворення потоків капіталу" доцільно виділяти функцію створення і переміщення фіктивного капіталу. При чому цей капітал носить майбутній характер щодо реального

виробничого капіталу та фіктивного капіталу, втіленого в цінних паперах, і не призводить до переміщення реальних цінностей.

Спекулятивні та арбітражні операції, глобальний характер ринків ПФІ, відсутність законодавчих обмежень щодо обігу ПФІ, особливо позабіржових, дозволяють цьому фіктивному капіталу вільно переміщуватись світовими ринками, сприяючи більш ефективному розміщенню фінансових ресурсів.

Інструментальність пов'язана із використанням основних видів похідних фінансових інструментів.

За допомогою строковості ринок похідних фінансових інструментів можна також поділити і за строками укладання контрактів: на коротко-, середньо- і довгостроковий. За своєю строковою структурою даний ринок є переважно коротко- і середньостроковим, а біржовий ринок – практично тільки короткостроковим ринком. Контракти, що укладаються на строк більше року, є швидше виключенням, ніж правилом.

За суб'єктами ринку ринок ПФІ можна поділити на ринок покупців та продавців. При цьому покупцями і продавцями можуть бути одночасно і хеджери, спекулянти, арбітражери (трейдери), брокери.

Неодмінними учасниками ринків ПФІ є держава, наднаціональні фінансові інститути, міжнародні фінансово-промислові компанії, банки, страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, хедж-фонди та фізичні особи. Кожен із цих учасників ринку ПФІ мають свої цілі.

Слід розглянути характер виконання угод. За даною класифікаційною ознакою всі основні фінансові інструменти ринку ПФІ можна поділити на угоди, які передбачають: доставку базового фінансового інструменту; характер угоди, який не передбачає доставку базового фінансового інструменту; обмін фінансовими умовами.

Таким чином, ринок похідних фінансових інструментів є системою економічних відносин між учасниками ринку (покупцями і продавцями) з приводу купівлі-продажу похідних фінансових інструментів різних рівнів, в основі яких лежать базові фінансові активи (зобов'язання), з метою реалізації основних функцій похідних фінансових інструментів. Реалізація цих функцій сприяє саморегуляції ринку похідних фінансових інструментів та дозволяє зберігати стабільність і стійкість свого стану, що сприяє розвитку фінансових інновацій та впливає на ефективність фінансового ринку в цілому.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є вирішення проблем нормативного, методологічного та інфраструктурного аспектів його розвитку, а також систематизація та узагальнення класифікаційних ознак похідних фінансових інструментів, розгляд проблеми визначення стійкості та ефективності ринку ПФІ.

Наук. керівн. Тирінов А. В.

Література: 1. Буренин А. Н. Рынок ценных бумаг и производных финансовых инструментов : учебное пособие [Электронный ресурс] / А. Н. Буренин. – М. : 1-я Федеративная Книготорговая компания, 1998, 352 с. – Режим доступа : <http://booklinks.ru/>. 2. Дарушин И. Гипотеза определяющего влияния срочного рынка [Электронный ресурс] / И. Дарушин // РЦБ РФ. – 2006. – № 1. – Режим доступа : <http://www.rcb.ru/rcb/2006-01/7395/>. 3. Фельдман А. Б. Производные финансовые и товарные инструменты : учебник / А. Б. Фельдман. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 421 с. 4. Еш С. М. Финансовый рынок : навч. посібн. / С. М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с. 5. Примостка Л. Роль строкового ринку в стабілізації економічної системи / Примостка Л. // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 5–6. – С. 21–24. 6. Милославский И. Новизна с последствиями [Электронный ресурс] / И. Милославский. – Режим доступа : <http://www.inauka.ru/education/article92760.html>.